

ARNOLD TOYNBEE, *Orașele în mișcare*, Editura politică,
București, 1979

Mult mai mult mare scriitor decât istoric, savantul englez a fost în același timp și un bun cunoscător al istoriei noastre, al României, al unor proeminente figuri de istorici români. După propria-i mărturisire cartea pe care o prezentăm o datorează întâlnirii cu preocupările în domeniul studierii complexe a orașelor ale d-rului Constantine Doxiadis, cu renumitele sale croaziere — conferințe, precum și cu lucrările de prestigiu ale profesorului Charles Abrams. În aceeași introducere ni se arată marea îndatorire pe care a avut-o autorul pentru opera dedicată urbanizării, studierii orașelor moderne, întreprinsă de prof. Jean Gottmann. Cartea însăși reprezintă o activitate rodnică depusă la Școala de arhitectură a Universității Columbia și de aceea ni se prezintă sub excepțională formă a unor agreabile prelegeri.

Trebuie remarcată definiția : „Un oraș e o așezare omenească ai cărei locuitori nu pot produce, în cadrul limitelor orașului, toate alimentele de care au nevoie pentru a trăi” (pag. 20) în care se concentrează dealtfel și limitele teoretice ale cărții :

1 Tratarea orașului ca o formă de viață umană în sine și nu ca o modalitate de afirmare a comunității etnice, politice. Rupt de comunitatea care i-a dat naștere orașul din cartea lui A. Toynbee este o corabie fără cârmă, viitoare epavă teoretică în bătaia valurilor idealiste ale fenomenologiei moderne.

2. Desprinderea din complexitatea social-umană care a generat pe o anumită treaptă a istoriei orașul, numai a aspectului aprovizionării cu alimente. De altfel nici un sat cât de modest situat la sfârșitul comunei primitive și începutul civilizației, nu putea trăi izolat, deoarece schimbul, cea de-a treia mare diviziune socială a muncii este însăși semnul afirmării civilizației umane.

Intrat astfel pe terenul unor considerente economice, de proporții și rapoarte, autorul susține că orașele antichității elene nu au putut supraviețui deoarece este costisitor să construiești și să menții în bună

stare ziduri înconjurătoare întrucît : „...avantajul obținut prin extinderea ariei producătoare de hrană dinlăuntrul zidurilor va fi, probabil, anulat prin creșterea numărului gurilor de hrănit“ (pag. 29). Unui astfel de raționament îi sînt proprii și explicațiile privind trecerea unor comunități etnice de la stadiul gentilic din istoria lor la acela de popor. Autorul susține că încă de la începutul erei neolitice populația sedentară a planetei a constituit marea majoritate a umanității și că : „vecinii ei nomazi năvăleau pe neașteptate din *deșert* pe *ogoare*, prădînd, ucigînd și așezîndu-se uneori doar ca să înrobească victimele lor sedentare, pînă ce nomazii tirani erau fie izgoniți, fie asimilați“ (pag. 20). Este poziția consecventă a autorului de a prezenta faptele istoriei, cu o îndeminare care și constituie de altfel valoarea impresionantă a savantului, bine informat și adînc cercetător al istoriei universale.

Maniera alăturării faptelor istorice petrecute pe vaste arii geografice fără analiza teoretică a cauzelor care le-au generat este completată cu analogii pe verticala timpului. Astfel vorbind de impactul dintre nomazi și sedentari, care a încetat „în secolul al XVII-lea cînd imperiile rus și chinez s-au ciocnit în bazinul fluviului Amur, închizînd astfel cercul populațiilor sedentare ce înconjurau marea stepă euroasiatică“ (pag. 20), autorul ajunge brusc în contemporaneitate. „Strămoșii noștri dinainte de secolul al XIX-lea, susține A. Toynbee, ar fi fost nu numai surprinși, dar și dezorientați dacă și-ar fi văzut descendenții de astăzi abandonîndu-și modul de viață sedentar, așa cum nomazii pastoralii îl abandonaseră cu vreo trei-patru mii de ani în urmă... Orașele de rulote din Florida zilelor noastre le-ar fi amintit străbunilor noștri de sălașurile nomazilor, alcătuite din colibe sau corturi“ (pag. 21). De altfel aceste permanente alăturări de situații contradictorii, bizare și aparent fără explicații constituie și modul de realizare al cărții, forța ei de captivare pentru marea public, atracția magnetică pentru evitarea cu îndeminare a căilor de înțelegere a procesului istoric.

Prezintă un interes real pentru toți cei care se ocupă de geneza orașelor românești, informațiile, insolite aparent care cuceresc cetitorul printr-o simulată nedumerire a autorului privind perioada de afirmare a unor orașe care nu erau apărute de ziduri deși se aflau cronologic „în epoca zidurilor de cetate“ (pag. 54). Ni se prezintă cu amănuntele caracteristice unui savant de prestigiu care minuieste excelent o informație exhaustivă de amplă anvergură, orașul cretan preelenic între 3000-1400 î.e.n. și Nara, prima capitală a Imperiului nipon la începutul secolului al VIII-lea e.n. „Contrastul dintre Nara neîmprejmuită și castelele construite în Japonia în perioada feudală, care a început către sfîrșitul secolului al XII-lea, este tot atît de izbitor ca și contrastul dintre Cnososul neîmprejmuit și fortificațiile de la Mycene și Tirynth, după cum nu e mai puțin remarcabilă asemănarea dintre aceste orașe-fortărețe myceniene și capitalele japoneze din perioada feudală“ (pag. 62). Geneza orașelor nu poate fi ruptă de comunitatea etnică și nici de modul de constituire a acesteia în raport cu relațiile de producție caracteristice formațiunii social-economice. Trebuie să facem o aplicare mai atentă a

realității istorice de pe teritoriul românesc la esența teoretică a formațiunii social-economice. Cel de-al doilea mod de producție afirmat ireversibil în vremea lui Burebista și magistral în epoca lui Decebal este generatorul centrelor cu caracter politic-administrativ care în epoca de afirmare a societății românești vor triumfa în impunerea unora ca reședințe domnești : Baia, Suceava, Curtea-de-Argeș, Cîmpulung-Muscel, Biharea, Dăbîca. Absența zidurilor împrejmuitoare trebuie să fie pusă în legătură cu caracterul specific de afirmare al proprietății libere țărănești în cadrul societății dace, daco-romane, românești, avînd ca esență cel de-al doilea mod de producție despre care K. Marx scria că s-a afirmat pe arii geografice întinse din Asia și pînă în America de la conducerile despotice și pînă la cele democratice fiind apoi punctul de pornire spre sclavie sau iobăgie. Acest mod de producție poate să fi fost încheiat la Cnossos-ul cretan către anul 1400 î.e.n. și la Nara japoneză la finele secolului al XII-lea, după cum tot atît de bine la Dunărea de jos, în spațiul carpato-danubiano-pontic el să fi durat mai mult de 18 secole între finele secolului II î.e.n. și începutul secolului al XVII-lea.

Deși în capitolul al doilea „orașe-sate“ se face precizarea că orașul are pe lîngă aspectul fizic așa cum a fost prezentat în primul capitol intitulat „orașul tradițional și actuala explozie urbană“ și un aspect social, autorul nu se poate elibera de esența factologică a definiției sale. „În capitolul anterior — arată A. Toynbee — am arătat că, în era dinaintea începutului revoluției industriale, majoritatea orașelor erau orașe-tîrguri, care-și cumpărau alimentele dintr-o regiune producătoare de alimente din imediata lor apropiere și tot acolo își vindeau mărfurile produse de ele. Orașele-sate, care și-au cîștigat existența făcînd comerț, în mare parte sau în întregime, cu piețe și surse de aprovizionare mai îndepărtate, au reprezentat o minoritate, deși această minoritate cuprinde unele dintre cele mai renumite exponente ale speciei și anume orașele feniciene, Milet, Corint, Atena, Veneția, Genova, Pisa, Hamburg, Bremen, Frankfurt“ (pag. 74). Se poate înțelege clar că autorul nu folosește noțiunea de stat în sensul stadiului obiectiv de evoluție al societății umane de la comuna primitivă la civilizație care conservă în modalități dictate de natura proprietății asupra mijloacelor de producție, familia monogamă și proprietatea privată a acesteia asupra mijloacelor muncii și produselor provenite din munca sa, deoarece în capitolul al treilea „orașe-capitale : trăsăturile lor distincte“, spune : „În schimbul alimentelor pe care le importă, capitala trimite slujbași civili și soldați, care se ocupă de administrație, mențin pacea înăuntrul frontierelor și le apără împotriva unor atacuri din afară. Funcționarii care lucrează în orașul-capitală împreună cu cei ce depind, direct sau indirect, de ei și care domiciliază tot acolo sînt supuși, la fel ca toți oamenii, uneia dintre legile universale al vieții sociale — legea conform căreia serviciile nu se mai execută dacă nu sînt recompensate cu un quid pro quod corespunzător“ (pag. 113).

Următoarele trei capitole sînt un prilej excepțional pentru autor de a administra magistral erudiția sa și talentul deosebit pentru istoria politică : „alegerea capitalelor pe considerente de prestigiu“ (capitolul

patru), „alegerea capitalelor pe considerente de convenabilitate“ (capitolul cinci), „alegerea capitalelor pe considerente de strategie“ (capitolul șase). Eliberat de implicațiile economice autorul se poate deplasa în voie atît pe orizontala geografică din America în Asia trecînd des prin Europa cît și pe verticala istoriei din comuna primitivă pînă în contemporaneitate. Așa ne sînt prezentate Theba capitala Egiptului din jurul anului 1570 î.e.n., Calcutta „capitala întregului subcontinent India timp de peste o jumătate de secol (1840-1912)“ (pag. 117), Cuzco capitala statului incașilor, Parisul devenit în 987 capitala Franței, Babylonul, Ankara, Chiugchao capitala imperială a Chinei din anul 202 î.e.n., Constantinopolul, Roma, Memphis-ul etc. Un model de tratare pe terenul friabil al fenomenologiei husserliene ne este oferit la pag. 141 : „Strămutarea capitalei Turciei de la Istanbul la Ankara poate fi comparată, în anumite privințe cu transferarea capitalei Indiei britanice de la Calcutta la Delhi, a capitalei Braziliei de la Rio de Janeiro la Brasilia și cu implantarea capitalei Noii Spanii pe locul capitalei rase de pe fața pămîntului a imperiului aztec Tenochtitlan“.

În capitolul al șaptelea „orașele-capitale, creuzete și butoaie cu pulbere“ autorul ne dă aceeași definiție din primul capitol într-o formă mai rafinată artistică : „...orașele-capitale, ca și celelalte orașe trebuie să-și plătească importurile de alimente producînd mărfuri de export de valoare echivalentă... Concret, capitalele au exportat mandariini, jandarmi și soldați“ (pag. 195-196). Deși titlul capitolului se completează concludent : capitalele au fost creuzete *culturale* și totodată butoaie cu pulbere *sociale*, autorul nu depășește maniera excepțională descriptivistă, factologică, ajungînd la constatări de genul : „este în natura unui oraș-capitală să fie cosmopolit ; și orice ar întreprinde guvernul care-și are sediul acolo, o capitală va continua să fie cosmopolită pînă ce își va pierde statutul de capitală“ (apg. 201).

Capitolul al optulea „orașe considerate sfinte“ oferă lui A. Toynbee un nou teren de afirmare magnifică a cunoașterii acestui titan al istoriei universale în domeniul istoriei instituțiilor și deopotrivă a talentului său de captivant povestitor. Pe modul de afirmare a orașelor Mecca și Assisi autorul sprijină piatra unghiulară a teoriei sale : „În orașele care au devenit în primul rînd sfinte, religia și economia și-au menținut în general, asociația care le unea la origine“ (pag. 211). Pe lîngă explicația implicației economice autorul expune apoi și relația care s-a stabilit cu o personalitate harismatică sau cu întîmplări din viața acesteia mai mult sau mai puțin adevărate : Ierusalimul pe care evreii îl consideră sfînt fiindcă a fost capitala regelui Iosua (cca. 640-641 î.e.n.), mahomedanii deoarece aici Mahomed s-a înălțat la cer și a revenit, creștinii datorită martiriului lui Isus Hristos, Guadalupe periferie a orașului Ciudad de Mexico fiindcă în decembrie 1531 lui Juan Diego i s-a arătat de trei ori fecioara Maria în veșminte indiene și pigmentată ca indienii etc.

Istoria contemporană aduce în minunata simfonie toynbee-ană două puncte de reper : prezentul și viitorul. Celui dintîi îi dedică al nouălea capitol „orașe mecanizate“, iar celui alalt capitolul al zecilea și ultim

„viitorul oraș mondial“. Pledoaria caldă și sinceră pentru umanizarea așezărilor uriașe în care se concentrează zeci de milioane de oameni face din autorul englez un autentic militant progresist pentru pace și dezvoltare.

Nu putem încheia rîndurile de față fără să aducem un sincer omagiu titanului englez al istoriei universale, admirator anonim al țării noastre, al istoriei ei, al unor remarcabile personalități care au slujit cunoașterea trecutului nostru și poate că nu este numai o lipsă a sa că în această carte sîntem atît de anonimi. Mai mult decît în capitolul șapte unde tema propusă sub metafora „butoaie de pulbere socială“ l-a solicitat pe autor să amintească palid, incomplet și fără convingere despre proletariat, în capitolul al zecilea în care proorocește afirmarea unui mitic Ecumenopolis el este obligat să recurgă la sugestii de genul : „orașul mondial va ieși afară din oraș nu pentru a devasta pămîntul, ci pentru a-l face mai productiv decît a fost vreodată“ (pag. 226) sau „noua ordine nu va deveni mai viabilă dacă nu va obține resursele financiare de care are nevoie, și este imperios necesar să se stabilească o nouă ordine alături de cea veche“ (pag. 286) ori „casele recondiționate urmează a fi repuse în funcțiune și adaptate nu pentru a mări opțiunile de locuit ale bogaților“ (pag. 291). Trebuie să subliniem și o astfel de poziție a istoricului englez cu celebritate recunoscută : „Omenirea ar putea sili actualele sale guverne suverane locale să dedice construcțiilor eventual și lichidării slumsurilor sumele de bani rezultate din impozite pe care guvernele le cheltuiesc acum pentru arme competitive fantastic de scumpe, reprezentînd o amenințare pentru supraviețuirea omenirii și pentru acțiuni fantastic de scumpe în spațiul extraterestru, care nu contribuie cu nimic la bunăstarea sau fericirea omenirii“ (pag. 292).

Versiunea românească a acestei excelente incursiuni în istorie avînd drept pretext orașul, este prefăcută în același mod de acad. Emil Condurachi și postfațată de o emoționantă relatare de profundă omenie „A. J. Toynbee — așa cum l-am cunoscut“ de prestigiosul istoric român dr. Cristian Popișteanu. O prezentare a originalului englez datorăm apreciatului cercetător al istoriei, dr. Constantin Șerban în Revista de istorie nr. 8/1978.

LIVIU ȘTEFĂNESCU